

*С.Г. Літовка-Деменіна,
викладач кафедри теорії та практики туризму і готельного господарства,
Київський університет туризму, економіка і права,
м. Київ, Україна*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ДО ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

***Анотація.** Стаття присвячена вивченню педагогічних умов формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки. Охарактеризовані характеристики, компоненти, показники, рівні готовності та їх критерії, а також інструментарій, які дають можливість визначити рівень професійної готовності майбутнього фахівця до здійснення екскурсійної діяльності. Проведено аналіз науково-методологічної літератури з питань підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності. На основі загальної теорії готовності до професійної діяльності запропоновано розглядати готовність до екскурсійної діяльності як основу професійної підготовки екскурсиводів у системі неперервної туристичної освіти. Автором проаналізовані педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності, які створені на сьогодні в навчальних закладах туристичного профілю, та запропоновано шляхи їх поліпшення.*

***Ключові слова:** педагогічні умови, готовність, професійна готовність, компоненти, діагностичні показники, критерії, методи діагностики, діагностичний інструментарій.*

Екскурсійна діяльність – основна складова частина туристичної сфери, яка, не дивлячись на всі економічні і політичні негаразди, які відбуваються в світі, розвивається прискореними темпами, а отже, значно зросла потреба в забезпеченні вітчизняної індустрії туризму висококваліфікованими кадрами. Зміни, які на сьогодні відбуваються в суспільстві, глобалізація висувають нові вимоги до якості і змісту освіти в Україні в цілому та професійної туристичної освіти зокрема. Підготовка майбутніх екскурсиводів до професійної діяльності передбачає компетентність у галузі туристичної сфери, а рівень професійності майбутніх спеціалістів залежить від рівня сформованості їхньої готовності до цього виду туристичної діяльності, що на пряму залежить від створених педагогічних умов підготовки майбутніх спеціалістів.

Отже, дослідження педагогічних умов формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки є актуальним і вимагає глибокого вивчення.

Метою статті є дослідження педагогічних умов формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки.

Під час роботи над статтею не було знайдено вузькоспрямованих праць, присвячених вивченню педагогічних умов формування готовності фахівців саме туристичної сфери. Окремим аспектами цього питання присвячені праці А.Х. Абукова, Є.О. Алілуйко, Т.І. Галицької, І.В. Зоріна, В.А. Кабачкова, В.О. Квартальнова, Л.Г. Лук'янової, О.В. Мощняги, Л.І. Поважної, Ю.С. Путрика, М.І. Скрипник, В.К. Федорченка, Н.А. Фоменко, Г.С. Цехмістрової, а також наукові дослідження з питань професійної підготовки фахівців екскурсійної справи (Л.В. Курило, М.В. Черезова, Г.В. Матвєєва, О.І. Житнікова, О.Р. Красюк, Н.М. Хуусконен та інші). Питання про педагогічні умови формування готовності спеціалістів в інших сферах суспільного життя і виробництва розглядаються в працях багатьох вчених, зокрема О.Ф. Федорової, А.М. Алексюк, А.А. Аюрзанайн, П.І. Підкаситий, В.М. Манько, О. Бражнич та ін. Важливим доробком у теоретико-методологічному обґрунтуванні готовності студентів до екскурсійної діяльності є екскурсознавчі праці В.К. Бабарицької, А.Я. Короткової, О.Ю. Малиновської, С.М. Голубничої, Г.П. Долженко [4; 9].

Незважаючи на велику кількість випускників, які отримують диплом за напрямом підготовки «Туризм», проблему забезпечення висококваліфікованими кадрами в туристичній сфері остаточно не вирішено. Туристична освіта на сучасному етапі, а в її межах екскурсійна діяльність, потребує оновлення, осучаснення, перетворення на гнучку до потреб туристів форму обслуговування. І одним із шляхів для подолання цієї проблеми є створення таких педагогічних умов формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки, які відповідають вимогам сьогодення. А саме створити такі педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців, за яких

вони з перших кроків самостійної професійної діяльності зможуть показати знання, систему вмінь, що визначають певний рівень компетентності майбутнього фахівця і є основою професіоналізму як здатності фахівця ефективно і якісно здійснювати екскурсійну діяльність.

Питанню «педагогічна умова» приділено значну кількість дисертаційних робіт, присвячених проблемам підготовки майбутніх фахівців. Єдиного визначення поняття «умова» на сьогодні немає. Згідно з «Філософським енциклопедичним словником» «умова – філософська категорія, в якій відображаються філософські відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує. Завдяки наявності відповідних умов властивості речей переходять з можливості в дійсність» [7, с. 482]. Що стосується підходів до визначення «педагогічні умови», то, за О.Ф. Федоровою, під цим поняттям розуміють сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм та матеріальних можливостей її здійснення, що забезпечують успішне вирішення поставленого завдання [6]. Інші автори, зокрема А.М. Алексюк, А.А. Аюрзанайн, П.І. Підкасистий, під педагогічними умовами розуміють чинники, що впливають на процес досягнення мети, та поділяють їх на:

1) зовнішні – позитивні відносини викладача і студента; об'єктивність оцінки навчального процесу; місце навчання, приміщення, клімат тощо;

2) внутрішні – індивідуальні властивості студентів (стан здоров'я, властивості характеру, досвід, уміння, навички, мотивація тощо) [4; 8].

В.М. Манько у своїх працях визначає педагогічні умови як взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує високу результативність навчального процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності. За О. Бражничем, педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети [1, с. 46].

Підсумовуючи вище сказане, педагогічні умови – це обставини, що сприяють розвитку чи гальмуванню навчально-виховного процесу, їх визначають як комплекс засобів, наявних у навчального закладу для ефективного здійснення навчально-виховного процесу [1].

Під час визначення оптимальних педагогічних умов професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності було встановлено, що рівень їх професійної підготовки залежить від таких факторів:

– важливість і значимість для майбутніх фахівців змісту навчального матеріалу, який їм пропонується викладачем; формування в студентів ціннісного, активного та позитивного ставлення до майбутньої професії екскурсовода; мотивування майбутніх фахівців на досягнення успіху в здійсненні екскурсійної діяльності; формування в студентів власної концепції та власного бачення майбутньої професії;

– гносеологічні, відповідно до яких результати підготовки майбутніх екскурсоводів залежать від обсягу навчально-пізнавальної діяльності та застосування знань і вмінь на практиці (створення умов для отримання глибоких теоретичних знань процесів, які відбуваються в туристичній сфері, та особливостей організації екскурсійної діяльності; ґрунтовні знання методики створення та проведення екскурсії, створення умов для проведення навчальних екскурсій). Продуктивність засвоєння знань прямо пропорційно залежить від потреби вчитися, від рівня проблемності навчання, інтенсивності залучення студентів до розв'язання важливих для них завдань, що спонукає їх до творчої діяльності та саморозвитку і самовдосконалення;

– психологічні, що враховують та визначають інтерес до навчально-професійної діяльності і навчальних можливостей студентів. Продуктивність фахової підготовки залежить від їхньої пізнавальної активності, особливостей мислення, розвитку пам'яті, здатності до навчання, сформованості навичок і вмінь, сформованості уміння реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії в процесі професійної діяльності;

– комунікативні, згідно з якими ефективність, якість навчання залежить від частоти й обсягу зворотного зв'язку з викладачем, від ефективності контролю, від якості управління навчальним процесом викладачем та адміністрацією навчального закладу;

– соціологічні, які підкреслюють актуальність застосування інтерактивних технологій, а ефективність навчання залежить від інтенсивності пізнавальних контактів, взаємонавчання, пізнавального напруження, від якості спілкування на різних рівнях тощо;

– організаційні закономірності, що підкреслюють ефективність навчання, залежать від управління цим процесом з боку викладача та оптимальної організації навчально-пізнавальної діяльності студента;

– рефлексивні, які впливають на рівень професійної готовності майбутніх фахівців екскурсійної діяльності, формують уміння аналізувати свою професійну діяльність, адекватно та якісно здійснювати самодіагностику, самооцінку, саморегуляцію та самокорекцію [9, с. 133].

Реалізація педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців до туристичної та екскурсійної діяльності передбачає оптимізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, що фактично є основою їхнього професіогенезу. У процесі формування майбутнього фахівця у Вищій школі відбувається не тільки суто професійна підготовка, а й формування потреби та особистісної готовності студентів оволодіти професією, прагнення набути професійної освіченості, майстерності, культури фахівця, що об'єднується загальним поняттям професійна компетентність [9, с. 132]. Викладачі повинні створити такі педагогічні умови підготовки студентів, за яких вони з перших кроків самостійної професійної екскурсійної діяльності зможуть показати глибокі знання, вміння, що відображають рівень їх професійної компетентності і є основою професіоналізму як здатності ефективно і якісно здійснювати екскурсійну діяльність. Реалізація педагогічних умов підготовки майбутніх екскурсіводів як представників туристичної сфери має на меті сформувати навички продуктивної комунікативної взаємодії з аудиторією, спираючись на методи і технології роботи з різними соціальними групами залежно від конкретної ситуації. Спираючись на вимоги сучасного ринку праці до працівників туристичної сфери й екскурсіводів та екскурсознавців зокрема та враховуючи умови і показники підготовки у ВНЗ, ми виокремили педагогічні умови, які, на нашу думку, сприятимуть підвищенню якості підготовки майбутнього спеціаліста.

Перша умова – формування в майбутніх екскурсіводів мотиваційного компонента професійного самовизначення в процесі набуття освіти, виходячи з того, що саме мотивація – рушійна сила людської діяльності, яка сприяє досягненню конкретної мети, а в освітній сфері забезпечує її якість. Саме мотивація впливає на поведінку та діяльність будь-якої людини, в тому числі й професійну діяльність.

Друга умова – формування в майбутніх екскурсіводів та екскурсознавців професійної спрямованості щодо їх діяльності в туристичній сфері, оскільки тільки усвідомлення важливості і значимості своєї професії є важливим чинником, що призводить до самовдосконалення. Екскурсівод як суб'єкт туристичної діяльності сьогодні має бути професіоналом високого класу, авторитетом із точки погляду знань, оскільки в переважній більшості випадків екскурсівод глибше знає тему, ніж будь-хто з екскурсантів. Тому в одних випадках він має виступати в ролі інформатора, який повідомляє знання групі людей, розповідаючи про якусь подію, явище, не виявляючи свого ставлення до нього, не пояснюючи його сутності, причинно-наслідкових зв'язків з іншими подіями і явищами; в інших – у ролі коментатора, коли під час повідомлення про об'єкти, події і явища, дає пояснення причин, що їх викликали; в ролі співрозмовника – коли здійснює показ об'єкта і веде цікаву розмову, під час якої враховується реакція екскурсантів на матеріал; у ролі радника – коли побачене пояснює і дає певні рекомендації і поради, як спостерігати об'єкт, тобто підводить екскурсанта до відповідних висновків; у ролі емоційного лідера, який аналізує об'єкти і події, що з ними пов'язані, дає оцінку проблемам, передає екскурсантам власну позицію [2, с. 155].

Третя умова – використання на навчальних заняттях інтерактивних технологій, які безпосередньо є важливою ланкою підготовки майбутніх фахівців екскурсійної діяльності до використання цих же технологій у професійній діяльності, оскільки вони є засобом з'єднання між екскурсіводом та екскурсантом. А також широке впровадження в учбовий процес навчально-виробничих практик у вигляді навчальних екскурсій. Із суто інтерактивних методів навчання, які можна запропонувати для підготовки фахівців екскурсійної сфери, можна запропонувати: діалогові методи, робота в малих групах, робота в парах, «Акваріум», «Синтез думок», «Коло ідей», «Карусель», ротаційні трійки тощо, спрямовані на розвиток навичок спілкування в групі, уміння критично мислити, висловлюватись, вести дискусію, переконувати, сприяють аналізу та обговоренню нового матеріалу. Інтерактивні методи дають можливість майбутнім фахівцям визначити власну позицію, формують у них уміння відстоювати свої думки, навички дискутування та публічного виступу, сприяють розвитку критичного мислення. У свою чергу, навчально-виробничі практики є необхідною умовою забезпечення високої якості професійної освіти в туристичній сфері в тому числі в галузі екскурсійної діяльності. Такі практики дають змогу розкрити суть екскурсійної справи, визначити всі аспекти підготовки екскурсій, визначити особливості проведення різних видів екскурсій; розкрити диференційований підхід до екскурсійного обслуговування, посилити та закріпити навички проведення екскурсій. Під час цієї практики студенти: використовують усі знання та навички, здобуті протягом теоретично-практичного навчання; поглиблюють, закріплюють і розвивають уміння, знання та навички через самостійну роботу під час виконання завдань практики [5, с. 172].

Отже, під педагогічними умовами професійної підготовки майбутніх фахівців екскурсійної діяльності варто розуміти сукупність взаємопов'язаних елементів освітнього середовища – факторів, що визначаються й усвідомлюються учасниками педагогічної взаємодії, реалізуються в навчально-виховному процесі Вищої школи, спонукають викладачів і студентів до активізації діяльності з метою оптимізації

професіогенезу майбутніх фахівців і сприяють підвищенню ефективності процесу професійної підготовки майбутніх фахівців. Нами в процесі дослідження було виділено три головні педагогічні умови: формування в майбутніх екскурсіводів мотиваційного компоненту професійного самовизначення в процесі набуття освіти; формування в майбутніх екскурсіводів та екскурсоводів професійної спрямованості щодо їх діяльності в туристичній сфері; використання на навчальних заняттях інтерактивних технологій, які безпосередньо є важливою ланкою підготовки майбутніх фахівців екскурсійної діяльності до використання цих же технологій у професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бражнич О.Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис. канд. пед. наук / О.Г. Бражнич. – Кривий Ріг, 2001. – 238 с.
2. Манько В.М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін / В.М. Манько // Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. – К. : Логос, 2000. – Вип. 2. – С. 153–161.
3. Матвєєва Г.В. Професійна підготовка майбутніх екскурсоводів у вищих навчальних закладах туристичної галузі : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук / Г.В. Матвєєва. – Переяслав-Хмельницький, 2015.
4. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання / А.М. Алексюк, А.А. Аюрзайн, П.І. Підкасистий, В.А. Козаков та ін.. – К. : ІСДО, 1993. – 336 с.
5. Польова Л.В. Особливості практичної підготовки фахівців з туризму / Л.В. Польова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 4(239), ч. 2. – С. 169–175.
6. Федорова О.Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения / О.Ф. Федорова. – М. : Высшая школа, 1970. – 301 с.
7. Философский энциклопедический словарь / [гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. – М. : Сов. энцикл., 1983. – 840 с.
8. Хоменко-Семенова Л.О. Педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до використання інтерактивних технологій у професійній діяльності / Л.О. Хоменко-Семенова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob.19.252.pdf>.
9. Щоголева І.В. Особливості формування змісту та організації практик в процесі професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму / І.В. Щоголева // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – № 1(7). – С. 131–133. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/schogoleva.htm.

С.Г. Литовка-Деменина. Педагогические условия формирования готовности будущих специалистов сферы туризма к экскурсионной деятельности в процессе ее профессиональной подготовки. – Статья.

Аннотация. Статья посвящена изучению педагогических условий формирования готовности будущих специалистов сферы туризма к экскурсионной деятельности в процессе профессиональной подготовки. Охарактеризованы характеристики, компоненты, показатели, уровни готовности и их критерии, а также инструментарий, позволяющие определить уровень профессиональной готовности будущего специалиста к осуществлению экскурсионной деятельности. Проведен анализ научно-методологической литературы по вопросам подготовки будущих специалистов сферы туризма в экскурсионной деятельности. На основе общей теории готовности к профессиональной деятельности готовность к экскурсионной деятельности рассматривается как основа профессиональной подготовки экскурсоводов в системе непрерывного туристического образования. Автором проанализированы педагогические условия формирования готовности будущих специалистов сферы туризма к экскурсионной деятельности, которые созданы на сегодняшний день в учебных заведениях туристического профиля, и предложены пути их улучшения.

Ключевые слова: педагогические условия, готовность, профессиональная готовность, компоненты, диагностические показатели, критерии, методы диагностики, диагностический инструментарий.

S. Litovka-Demenina. Pedagogical conditions of formation of readiness of future specialists in the sphere of tourism to entertainment activities in the process of professional training. – Article.

Summary. The article is devoted to the study of pedagogical conditions of formation of future specialists in tourism activities to excursion during training. We characterize features, components, performance, availability and level of criteria and tools that make it possible to determine the level of professional readiness to implement future professional excursion activities. The analysis of scientific and methodological literature on the training of future specialists in tourism to excursion activity was made. On the basis of the general theory of readiness to professional activity readiness for excursion is considered as the basis for the professional training of guides in the system of continuous tourism education. The author analyzes pedagogical conditions of formation of future specialists in tourism excursion to activities that create today in schools of tourist profile and offered the ways to improve them.

Key words: teachers' training, preparedness, proficiency, component, diagnostic tests, criteria, methods of diagnostics, diagnostic tools.